

Martijn Eickhoff¹

Historie „ukradeného“ naleziště Assien Bohmers a vykopávky SS-Ahnenerbe v Dolních Věstonicích

Tato stať se zabývá některými důležitými, leč dosud neznámými aspekty historie archeologie v České republice. Soustřeďuje se na vykopávky, které prováděla v Dolních Věstonicích (v té době Unter Wisternitz) výzkumná organizace SS, tzv. Ahnenerbe.² Celkem se uskutečnily tři kampaně (v roce 1939, 1940 a 1942) a v roce 1943 byly provedeny dodatečné zemní vrty. Projekt vedl holandský geolog a archeolog Assien Bohmers (1912–1988), snad nejzáhadnější archeolog své doby, který se v roce 1937, ve svých pětadvaceti letech, připojil k Ahnenerbe jako člen jeho archeologického týmu.³ Okolo roku 1939 se stal vedoucím Forschungsstätte für Urgeschichte (Oddělení pro výzkum paleolitu) a od té chvíle se těšil velké podpore generálního tajemníka Ahnenerbe Wolframa Sieverse.

Výkopové práce začaly v Dolních Věstonicích 10. července 1939.⁴ Počátkem roku si Ahnenerbe pronajala na dobu trvání vykopávek parcely orné půdy od jedenácti místních vlastníků, s čímž pomáhal Oswald Gretz, úředník obecního úřadu v Dolních Věstonicích.⁵ Během výzkumných prací bydlel Bohmers často na mikulovském zámku v pokoji pro hosty, naposledy v roce 1943. Během některých jeho pobytů s ním byla i manželka a děti.

Několik poznámek o metodologii

Cílem článku je popsat vývoj paleolitických vykopávek, které v Dolních Věstonicích prováděli zaměstnanci SS-Ahnenerbe, a uvést tuto skutečnost do vztahu k několika zásadním aspektům Bohmersova životopisu. Dalším cílem je prozkoumat, jakou roli a pozici mají tyto vykopávky v kolektivní paměti různých relevantních skupin a jak se vztahují k nedávné diskusi na téma nacistické archeologie. Hlavně se však budeme zabývat otázkou, co je možno na Bohmersově kariéře a jeho vykopávkách v Dolních Věstonicích pod hlavičkou Ahnenerbe nazývat národně-socialistickým.

Přestože archeologické nálezy jsou často jen drobné předměty nebo předměty, které se zdají být bezvýznamnými, týká se archeologie coby vědecká disciplína důležitých, často existenciálních otázek: kdo jsme a odkud pocházíme, odkud pochází naše kultura... Archeologie má proto nepopíratelnou socio-politickou a socio-náboženskou dimenzi. Tento náhled použil Nathan Schlanger, když v roce 2002 podotknul, že historie archeologie by neměla být psána pro archeologii, ale o archeologii. Podle Schlangeru bychom se měli ptát, „co je archeologie a co představuje v různých dobách a místech pro různé skupiny lidí“.⁶ Zabývali se historií archeologie Třetí říše, je také důležité položit si otázku, jaký vztah měli a mají jednotlivci nebo skupiny lidí k lokalitám archeologických kampaní nacistické éry. Mohla určitá lokalita či nález stimulovat nebo ovlivnit vytváření identit? Tyto společenské implikace archeologie můžeme studovat různými způsoby, například prováděním mikro-historického výzkumu v dané lokalitě. Navíc pak sledováním, jak předměty a dokumentace z určitého naleziště kolovaly po světě, můžeme určit, jak na sebe během procesu formování identity navzájem působily kontexty místní, národní i globální. A konečně je také důležité analyzovat styl a obsah příslušných vědeckých publikací a korespondence, abychom pochopili roli, jakou sehrály vědecké teorie a politické a náboženské názory stojící v pozadí daného archeologického projektu, a stejně tak je nutné prozkoumat kulturní a morální hodnoty, hierarchie či procesy inkluze a exkluze, které se zde projevovaly.⁷

Historiografie archeologie v době Třetí říše se obecně zaměřuje na působení národního socialismu na vědeckou praxi. Někteří vlivní němečtí historikové jako R. Bollmus a M. H. Kater v raných sedmdesátých letech 20. století uvádějí, jak si díky organizaci Ahnenerbe mohli

němečtí prehistorikové udržovat vědeckou úroveň. Na druhé se straně se zmiňují o organizaci Amt Rosenberg, která tlačila prehistoriky do oblasti pseudovědy. Ahnenerbe, která byla považována za jakousi „přírodní rezervaci vědců“, je měla údajně zachraňovat od tlaků ze strany Amt Rosenberg.⁸ Od poloviny devadesátých let minulého století nový výzkum archivů prováděný v Německu a na někdejších okupovaných územích kritizuje tento pohled a dokládá, že většina německých prehistoriků – a to nejen členů Amt Rosenberg, ale i členů Ahnenerbe – se aktivně angažovala v národně socialistickém hnutí.⁹ V době trvání Třetí říše docházelo k symbióze pre- a proto-historické archeologie na straně jedné a národního socialismu na straně druhé. Teprve po roce 1945 se vytvořil tento mýtus o dvou různých archeologiích – ideologické archeologii versus archeologii oprostěné od ideologie.¹⁰

Situace v okupovaném Holandsku vykazovala podobné rysy. „Normální“ holandští prehistorikové a nacisté z oblasti německé kultury byli svorně součástí všeobecného archeologického paradigmatu. Jinými slovy, holandští prehistorikové svým výzkumem, stejně jako jejich němečtí kolegové, zdůrazňovali původ, podstatu a šíření germánské rasy a kultury. Pokud se prehistorik rozhodl spolupracovat s nacistickými úřady a institucemi, jak se stalo i v případě Bohmerse, byl výsledkem obvykle posun v těžišti výzkumu, což ovšem nevedlo k celkové změně metod nebo interpretace.¹¹

Historiografie archeologie z období Třetí říše se prozatím ve větším rozsahu nezabývala dopadem nacistické archeologie na formování kolektivních identit. Nacistická archeologie však vysloveně usilovala o vytvoření těchto identit. Archeologické vykopávky prováděné Ahnenerbe se od poloviny třicátých let minulého století soustředily na árijskou kulturu nebo genové dědictví, ale také na uchování a revitalizaci tohoto dědictví. Jedním z důležitých cílů archeologických výzkumů bylo seznamovat německý lid s těmito nalezišti. Tím se jejich „vazba k půdě a rase“ měla prohloubit. V roce 1936 píší SS archeologové A. Langsdorff a H. Schleif do odborného časopisu *Germanien*:

„Znovuvytvoření živého vztahu k dochovaným hodnotám předhistorické doby není pouhým slovem a obrazem možné. Vykopávky jsou ovšem bezprostředním, všemi smysly vnímaným dotekem znovuobjevených domů, zbraní a nástrojů našich předků. Vzbuzují v každém člověku poznání, že on sám je pouze zodpovědným členem v řadě lidí národa, jehož osud nazýváme našimi dějinami a jeho vlastnosti našimi tradicemi.“¹²

V případě vykopávek v Dolních Věstonicích je výzkum vytváření kolektivních identit komplikován regionální a politickou diskontinuitou, která měla zásadní význam pro „etnickou skladbu“ obyvatel v regionu. Na začátku 20. století byla oblast, k níž patřily Dolní Věstonice, součástí dunajské monarchie. V roce 1918 se tento region stal součástí Československa (ČSR) – takzvané první republiky – a o dvacet let později, v roce 1938, byl integrován do rakouské provincie Reichsgau Niederdonau. V témže roce byl Mikulov, centrum regionu, prohlášen za vyčištěný od Židů.¹³ Po roce 1945 byli sudetští Němci, kteří tvořili v této oblasti většinu, vyhnáni a region se stal opět součástí Československé republiky, v níž po roce 1948 vládli komunisté (po roce 1960 se změnil název na Československá socialistická republika – ČSSR). Poslední dvě dekády byly v tomto geografickém území ve znamení nevídaných politických změn: v roce 1989 se Československo stalo demokratickým státem a roku 1993 se země rozpadla na dvě republiky – Českou republiku a Slovenskou republiku.

Obec Dolní Věstonice je dnes součástí České republiky; její dnešní obyvatelé jsou výhradně českého původu.

V důsledku tohoto bouřlivého politického a etnického vývoje, při němž se střídaly režimy s různým pojetím pravdy a lži, nezaujímají Bohmersovy archeologické výzkumy v místní kolektivní paměti žádnou významnou pozici. Obce archeologů, které se na vědecké úrovni zabývají dědictvím vykopávek SS, jsou však samozřejmě výjimkou. Výstava v místním archeologickém muzeu v Dolních Věstonicích se ovšem o těchto výzkumech nezmiňuje.¹⁴

Píšeme-li o historii vykopávek SS-Ahnenerbe v Dolních Věstonicích, musíme vzít v úvahu fakt, že archiv Ahnenerbe, uložený v Bundesarchivu v Berlíně, odráží především pohled SS a je proto „nečistým“ zdrojem. Proto je v těchto archivních zdrojích české archeologické podání diskvalifikováno. Publikace o vykopávkách se však objevovaly v různých historických

obdobích; nálezy a dokumentace byly uchovávány na různých místech – v soukromých sbírkách, muzejních expozicích či depozitářích, v archeologických ústavech apod. Z nich je možné zjistit, jaký vztah měly různé okruhy lidí v různých dobách k výzkumům v Dolních Věstonicích, obzvláště těm, které provádělo SS.

Dolní Věstonice v éře Československé republiky

V Československu byly Dolní Věstonice považovány za jedno z nejdůležitějších paleolitických nalezišť v zemi. Po roce 1918 byla v zemi vytvořena bohatá archeologická infrastruktura s vědeckými institucemi, muzei, společnostmi a odbornými časopisy.¹⁵ V Dolních Věstonicích na svahu Pavlovských vrchů prováděl od roku 1924 výzkum Prof. Dr. Karel Absolon (1887–1960), původem Čech, přičemž vedoucí týmu, jenž pro něj pracoval, Emmanuel Dania, původem Čech i Němec, zde hrál důležitou praktickou roli.¹⁶

Absolonovi, který od roku 1907 působil na univerzitě v Praze a v Moravském zemském muzeu v Brně, se podařilo toto naleziště proslavit po celém světě.¹⁷ V roce 1924 uspořádal významnou mezinárodní konferenci v Brně (Congres Internationale d'Anthropologie) a v následujících letech několikrát publikoval články v hojně čtených mezinárodních novinách *The Illustrated London News*.¹⁸ Ve stejnou dobu naleziště upoutalo pozornost německy mluvících archeologů v dalších evropských zemích. V roce 1928 německý prehistorik Hugo Obermaier (1877–1946), který v té době pracoval v Madridu, považoval toto naleziště za výjimečně důležité. Roku 1926 rakouský archeolog Oswald Menghin (1888–1973) ocenil význam naleziště ve své publikaci o prehistorii Čech a Moravy.¹⁹ Paleolitický portrét ženy, jenž byl objeven v roce 1937 a Absolonem popsán jako „Mona Lisa z doby před 30 000 lety“, se stal světově proslulým.²⁰ V Československu samém se Absolonovi podařilo především navázat svůj paleolitický výzkum na moderní kulturní jevy. Porovnával například prehistorické umění se současnými expresionistickými sochami ukrajinsko-amerického avantgardního umělce Alexandra Archipenka.²¹ Způsob, jakým informoval veřejnost o archeologickém výzkumu, byl také moderní. Na brněnském výstavišti v roce 1928 otevřel odbornou výstavu, zčásti financovanou obuvnickým průmyslníkem Baťou (od roku 1936 pak existoval speciální pavilon Anthropos). Návštěvníci pavilonu, mezi než patřil i Jan Masaryk, prezident (*sic!* – pozn. překl.) Československa, získali informace o životě lovců mamutů neobvyklým způsobem: rekonstrukcí mamuta v životní velikosti a dalšími artefakty.²²

Zájem SS-Ahnenerbe o vykopávky v Dolních Věstonicích byl jistě probuzen Absolonovou úspěšnou mezinárodně-propagační činností. Navíc v mnoha evropských archeologických muzeích byla prehistorická éra spojována s antikou, zatímco v Brně vztah mezi prehistorií, evolucí lidstva a etnografií měl zásadní význam.²³

Nahlíženo z této perspektivy se Absolonovy vykopávky náramně dobře hodily do SS vědeckého pohledu na svět. Pro Ahnenerbe měl archeologický výzkum v Dolních Věstonicích veliký význam, neboť mohl mít dopad na výzkum původu a vývoje tzv. nordické rasy.

Assien Bohmers a jeho zaměstnanci u vykopávek na svahu Pavlovských vrchů (foto archiv autora)

Tuto rasistickou kategorii ovšem Absolon vůbec neuplatňoval. Používal termíny jako „diluviální“ člověk nebo člověk „doby ledové“.²⁴ Když však Bohmers pro Ahnenerbe popisoval tytéž kosterní pozůstatky, které Absolon definoval termíny jako jedinci „brněnského typu s protáhlou hlavou“, „kromaňonské rasy“, byly to podle Bohmerse jedinci fyzicky silní, indo-germánského původu a vyznačovali se dle něj, narozdíl od jiných ras, výrobou zbraní a uměleckých předmětů.²⁵

16. března 1939, pouze den po vyhlášení Protektorátu Čech a Moravy, Bohmers z vlastní iniciativy napsal Sieversovi dopis s odkazem na slavné naleziště v Předmostí, že na Moravě se nachází nejvýznamnější paleolitické naleziště v Evropě. Podle Bohmerse bylo toto naleziště „špatně vytěženo tím ‚Židem‘ Absolonom, který nepublikoval žádnou seriózní zprávu o výsledcích svých kampaní“. Dodal, že by na tomto místě mohl okamžitě zahájit výzkum a že Himmler by se o toto naleziště jistě zajímal. Dopadlo to ovšem jinak, protože o pár měsíců později „dostal“ Bohmers naleziště v Dolních Věstonicích. Dne 22. dubna 1939 napsal Sievers Himmlerovi, že Dolní Věstonice byly zajištěny (gesichert) pro Ahnenerbe a že se Bohmers zde chystá začít výzkumné práce.²⁶

V roce 1939, v době svého příchodu do Dolních Věstonic, Bohmers Absolona neznal.²⁷ Nepřihlížeje k tomu Bohmers konfiskoval nejen vykopávky v Dolních Věstonicích, ale i Absolonovy nálezy a dokumentaci. V dubnu 1940 se Sievers zasadil o to, aby Absolon již neměl přístup ke svým sbírkám v Moravském zemském muzeu v Anthroposu a aby nálezy z Dolních Věstonic, které tam nebyly vystaveny, byly odvezeny do Mikulova.²⁸ Toto se událo měsíc poté, co Bohmers navrhnul, aby Absolonovy nálezy uložené v Moravském zemském muzeu, a tím dle práva v Protektorátu, byly převezeny do Německé říše.²⁹

Absolonovi se mimoděk dařilo mařit Bohmersovo snažení, když například prohlásil, že Bohmers je jen „obyčejný Holanďan“ a v rámci SS nemá žádnou skutečnou pozici.³⁰ Bohmers ve svých zprávách o vykopávkách zdůrazňoval, že on byl prvním, kdo použil vědecké metody při výzkumu v Dolních Věstonicích – např. datování archeologických nálezů podle geologického výzkumu.³¹ Kopání samotné zajišťovala německá pracovní služba (Arbeitsdienst) a dělníci z holandského Fríska, kteří doprovázeli Bohmerse do Dolních Věstonic. Členové štábu Emmanuel a Joseph Dania na nalezišti pracovali již dříve, za Absolona.³² Začátek druhé světové války neznamenal konec projektu, právě naopak – v říjnu 1940 vzhledem k důležitosti naleziště Himmler rozhodl, že se ve vykopávkách bude pokračovat, jen v důsledku války bude výzkum prováděn v menším měřítku.³³

Bohmers, Dolní Věstonice, SS-Ahnenerbe a Himmler

V dnešním Holandsku je Bohmers znám jako přední archeolog, ale také jako domýšlivý a tajemný člověk, a to díky svým pochybným politickým aktivitám. Ve třicátých letech studoval geologii a paleontologii na univerzitě v Amsterodamu, kterou absolvoval v oboru paleontologie disertační prací o hlavonožcích. Již tehdy se zajímal o vývoj tzv. nordické rasy v paleolitu.³⁴

Politicky se angažoval ve fríském hnutí, které usilovalo o kulturní emancipaci fríského lidu, přičemž někteří radikálové také kladli důraz na rasovou charakteristiku Frísů a snažili se o získání politické autonomie, tedy o cíl, který by měl dalekosáhlé důsledky, neboť Frísové žili jak v Holandsku, tak v Německu. 12. května 1940 (Nizozemsko se vzdalo Německu 15. května) Bohmers poslal Sieversovi dopis, ve kterém se mu nabízí na politickou pozici v okupovaných fríských oblastech Holandska.³⁵ Později tohoto roku, po invazi německých vojsk do Nizozemska, se Bohmers vydal na cestu kolem Fríska. Zde se setkal s vůdci fríského hnutí za účelem vytvoření základny pro Frísko „nového pořádku“. Avšak i přes osobní kontakty s mnoha vlivnými členy okupačních úřadů měl Bohmers se svými politickými plány jen malý úspěch.³⁶

Během svých studií se Bohmers nechal inspirovat evolučními schémata biologicko-geologického charakteru a zrodil se v něm zájem o tu část kosmologie, která se zaměřovala především na evoluci lidských skupin. V jeho článcích, dopisech, osobních úvahách

či protokolech z výslechů najdeme množství přímých i nepřímých odkazů k tomuto typu kosmologie.³⁷ Přestože jeho myšlenky nebyly neměnné, dá se určit jistá všeobecná charakteristika. Inspirován prací Oswalda Spenglera byl Bohmers přesvědčen, že lidské skupiny, každá se svou etnicko-rasovou charakteristikou, prošly vývojem a zanikly stejně jako organizmy. Uspořádání společnosti bylo podle Bohmerse součástí tohoto vývoje. V roce 1976 prohlásil, že na základě tohoto přesvědčení byl spíše pro federalistickou Evropu a že ze stejného důvodu odmítl centralistickou doktrínu nacismu ve čtyřicátých letech.³⁸

I přes toto prohlášení Bohmersovy fríské aktivity v rámci nacistických struktur jasně dokládají, že na konci třicátých a začátku čtyřicátých let předpokládal, že Třetí říše a federalismus mohly existovat spolu. Pohaněn svým pohledem na svět a fascinován tajným věděním se Bohmers v roce 1938 obrátil na skupinu F. Hielschera. Tato elitářská skupina s mnoha sektářskými rysy propagovala etnicko-rasový či německo-keltský „kmenový“ federalismus v Evropě. Úkolem členů skupiny bylo získat doktorát a infiltrovat nacionálně-socialistické organizace za účelem svržení Třetí říše. Většina členů této organizace byli Němci, ale někteří, jako Bohmers, měli vazby na jiné evropské „kmeny“ – v Bohmersově případě na Frísy, kteří v Hielscherově náboženském pohledu na svět hráli ústřední roli. Fascinován mocí a coby ambiciózní archeolog toužící po vlivu se Bohmers účastnil schůzí skupiny, aniž by se však stal jejich členem.³⁹

Na konci třicátých let vkládala Ahnenerbe do Bohmerse velké naděje. Byl horlivý a pracovitý, vypadal „árijský“, byl inteligentní, prokazoval oddanost nacistickému Německu a snažil se zpochybnit francouzskou paleolitickou archeologii.⁴⁰ Bohmers začal pracovat pro Ahnenerbe v září 1937 na paleolitických vykopávkách v jeskyni Weinberg u bavorské obce Mauern. Naleziště převzal od R. R. Schmidta, který zde zahájil průzkum na jaře téhož roku.⁴¹ Bohmers se domníval, že by tyto vykopávky mohly dokazovat, že člověk kromaňonský nebyl původu východního, ale že pocházel ze samého Velkého Německa.⁴²

Assien Bohmers u svého auta poblíž Dolních Věstonic (foto archiv autora)

Na konci třicátých let se Bohmers, tehdy ještě pracující v Mauern, dvakrát osobně setkal s Himmlerem, a to v Bad Berneck 7. 12. 1938 a 6. 1. 1939.⁴³ Během schůzek se oba shodli na názoru, že člověk neandrtálský a člověk kromaňonský nemohou být příbuzní. Později téhož roku měl Bohmers přednášku na schůzi SS pohlavárů (SS-Gruppenführer-Tagung) o výzkumu v Mauern.⁴⁴ Není ovšem známo, zda mluvil o vykopávkách středního paleolitu, které se nacházely v Mauern, a zda již zde rozvíjel své později proklamované myšlenky – jak by tyto vykopávky mohly ilustrovat domněnku, že člověk neandrtálský byl vyhlazen člověkem kromaňonským pomocí zbraní, které si vyrobil z pazourku.⁴⁵ Toto téma – vyhlazení neandrtálského člověka člověkem kromaňonským – hrálo významnou roli v jeho pozdějších článcích o výzkumu v Dolních Věstonicích.

V roce 1941 Bohmers uveřejnil článek v časopise SS *Germanien*, v němž vztahuje vykopávky v Dolních Věstonicích k tomuto tématu. Podle jeho názoru toto naleziště dokazovalo, že po zničení neandrtálského lidu lid kromaňonský rychle dobyl velké části kontinentů Evropy, Asie a Afriky. Tato invaze byla dle něj největší v celé historii lidstva a podnikli ji lidé, kteří byli europoidní, předchůdci pozdějšího indo-germánského člověka. Byli nejen tvůrci nejstaršího umění, ale vyrobili i první kamenné zbraně.⁴⁶ Tato interpretace mohla v roce 1943 pomoci přesvědčit důstojníka SS Rudolfa Quernerera (Höherer SS- und Polizeiführer Niederdonau) o zvláštním významu archeologického výzkumu v Dolních Věstonicích. Quernerer navštívil Bohmerse na vykopávkách v době, kdy místní mikulovský „SS-Führer“ odmítl financovat další práce. Bohmers se tedy obrátil na Sieverse a žádal jej o podporu.⁴⁷ Sievers v dopise, jenž pak napsal Quernererovi, uvádí, že vykopávky mají mimořádnou „politickou“ hodnotu, neboť se jedná o nejdůležitější prehistorické naleziště v Evropě, které dokládá přítomnost prvních nordických lidí na tomto území. Navíc bylo důležité bagatelizovat výzkum provedený českými archeology. Podle Sieverse to byl hlavní důvod, proč se Himmler na začátku války rozhodl naleziště nezavírat a pokračovat ve výzkumu, i když v menším rozsahu.⁴⁸

V únoru 1942 se Bohmers opět musel věnovat Himmlerovu zájmu o prehistorii, tentokrát však nepřímo. Himmler již dříve chtěl, aby Ahnenerbe prozkoumala paleolitické sošky venuší. Jedna z nich byla nalezena Absolonem v Dolních Věstonicích v roce 1925 a byla známá jako Věstonická venuše. Himmler očekával, že Ahnenerbe na základě těchto sošek prokáže, že Evropu obývaly v raných dobách kmeny, které připomínaly Hotentoty. Otázkou bylo, proč vlastně vymřeli. Byl to následek klimatických změn, nebo byly vyhlazeny kromaňonskými lidmi či pozdější nordickou rasou?⁴⁹

Himmlerova otázka nebyla tak směšná, jak se dnes může zdát. V té době se často zdůrazňovaly podobnosti mezi paleolitickými soškami a hotentotskými ženami se steatopygií (nadměrné usazování tuku v oblasti hýždí).⁵⁰ Bohmers odpověděl Himmlerovi prostřednictvím vedoucího Ahnenerbe, že sošky venuší jsou dokladem kultu plodnosti. Podle Bohmerse byly tyto sošky spojovány s negroidními lidmi pouze v Itálii.⁵¹ Bohmersova odpověď se zjevně opírá o antropologickou příručku z dvacátých a třicátých. let, kde se ve vztahu k soškám venuší často odkazuje na teorii „negroidních lidí“.⁵²

Způsob, jakým Ahnenerbe podporovala výzkum bez finančních, geografických a morálních omezení, je příznačný: ředitel Ahnenerbe W. Wüst navrhl, aby se provedl výzkum obezity mezi „negry“ v koncentračních táborech.⁵³

V dubnu 1942 se Himmler během zasedání ve „Führer-Hauptquartier“ dotázal na Bohmersovy vědecké pokroky. Sievers ho informoval, že Bohmers začal přednášet na univerzitě v Groningenu a že výzkum v Dolních Věstonicích bude pokračovat. Himmler se proto rozhodl, že Bohmersova práce, která pro něj představovala příklad holandsko-německé spolupráce, si zaslouží, aby se dostala do popředí veřejného zájmu. Sievers však odpověděl, že by to mohlo mít opačný efekt. Podle něj by bylo lepší, aby Bohmers svým výzkumem na sebe příliš neupozorňoval.⁵⁴

Celkem vzato Himmlerův zájem o prehistorii Bohmersův výzkum podněcoval, ale také mařil. Od prosince 1939 se Bohmers snažil dostat ke svým nálezům z kampaně, kterou prováděl v Dolních Věstonicích v roce 1939. Dne 7. října 1939 Ahnenerbe darovala tyto předměty

Himmlerovi k narozeninám. Byla mezi nimi i unikátní soška zubra (s otisky prstů) objevená 30. srpna 1939.⁵⁵ Bohmers chtěl předměty z výzkumu restaurovat a pořídit jejich fotografie. Členové Himmlerova osobního štábu („Persönlicher Stab“) dělali, co mohli, ale nakonec Bohmersovi napsali, že Himmler bude mít čas tyto dárky uspořádat zřejmě až po skončení války. Podle Sieverse to naznačovalo, že zveřejnění výsledků výzkumu bylo také odsunuto až na dobu po skončení války. V letech 1943 a 1944 se o tomto tématu opět začalo mluvit, neboť zveřejnění nálezů nabylo důležitosti. Začalo se hledat na hradě Wewelsburg, kde Himmler uschovával své archeologické poklady, avšak marně. Poslední zprávy o těchto předmětech naznačovaly, že byly uloženy někde „v železných bednách“.⁵⁶

Podivínská ambice

Bohmers si svou podivínskou ambicí proti sobě popudil mnoho kolegů. Němečtí kulturní činitelé se sídlem v okupovaném Nizozemsku se doslechli o Bohmersovi již v listopadu 1940. Prehistorik W. von Stokar jej ve svém dopise Sieversovi charakterizoval jako chytrého a účelově ambiciózního vědce, který se neteší velké podpoře holandských národních socialistů.⁵⁷ Holandský kolaborant a národní socialista prehistorik F. C. Bursch v roce 1942 vylíčil Bohmerse jako nevyzpytatelného a nespolehlivého.⁵⁸

Bohmers se navíc tím, že pokračoval v práci na vykopávkách, aniž by o výsledcích referoval, stával ještě zranitelnějším, a to obzvláště poté, co Ahnenerbe „toho Čecha“ obvinila, že poznatky z výzkumu v Dolních Věstonicích nezveřejnil.⁵⁹ V srpnu 1943 během schůze v Salzburgu nadřízení Ahnenerbe proto vyzvali Bohmerse, aby své materiály publikoval.⁶⁰ V prosinci 1943 Bohmers shrnul důvody svého zdržení v dopise Sieversovi: Vzhledem ke studenému počasí v obci Buitenpost (v té době pobýval v Nizozemsku) musel při práci sdílet místnost i se svými dětmi, aby ušetřil za vytápění. Také měl problém sehnat dobrého kořektora, který by po něm opravil německy psané texty; jeho obvyklý stylizátor byl nemocný. Nejdůležitější však bylo, jak dodal, že potřeboval nálezy, které byly darovány Himmlerovi. Tyto předměty byly nesmírně důležité, a protože je mnoho lidí již vidělo, nemohl je ve své publikaci vynechat.⁶¹

Po válce pak Bohmers uvedl, že od roku 1942 ho Ahnenerbe nutila publikovat archeologickou propagandu s ideologickou (tedy rasovou) interpretací.⁶² Prameny to ovšem nepotvrzují. Určitě byl pod tlakem, avšak jeho cílem bylo přimět ho publikovat. Nikde není náznak, že by byl tlačěn do ideologické interpretace naleziště. Obecně vzato, zastával jakési „svobodné povolání“. V pramenech najdeme jen jeden moment dokládající odlišnost názorů – v září 1940 si Bohmers dopisoval s J. O. Plassmannem, specialistou Ahnenerbe na lidové pověsti, o vývoji mozku kromaňonského člověka. Bohmers porovnával tento vývoj s evolucí, zatímco Plassmann se spíše domníval, že tento mozek je srovnatelný s mozkem současného člověka.⁶³

Bohmers udržoval většinou dobré kontakty se členem Ahnenerbe H. Schwabedissenem, jenž byl od roku 1942 ředitelem brněnského Anthroposu. V programovém článku z roku 1943 o paleolitickém a mezolitickém výzkumu na Moravě „Stand und Aufgaben der Alt- und Mittelsteinzeitforschung im mährischen Raum“ Schwabedissen chválil Bohmersovy výzkumné metody, i když také poznamenal, že o nalezišti v Dolních Věstonicích se až do té doby objevily jen velmi všeobecné články. Avšak zevrubná monografie se očekávala v brzké době.⁶⁴ Až do listopadu 1944 si Schwabedissen s Bohmersem psali o publikování zprávy o vykopávkách v Dolních Věstonicích jako o Svazku I (Band I) z tzv. „Anthropos-Forschungen“. Monografie o Dolních Věstonicích měla vyjít jako Svazek III (Band III).⁶⁵

Na druhé straně Bohmersovy vztahy s Lotharem Zotzem (1899–1967) z německé univerzity v Praze byly problematické. Zotz studoval českou archeologii stejně jako Bohmers, ale na rozdíl od Bohmerse také publikoval. Jeho populární studie o Čechách a Moravě byly propagandistické a prohlašovaly, že tyto regiony byly původně obývány germánským lidem.⁶⁶ V článku z roku 1944 se zmiňuje o vykopávkách Ahnenerbe v Dolních Věstonicích a na závěr uvádí, že zveřejnění poznatků o nalezišti je důležitější než pokračovat v terénním výzkumu.⁶⁷

Opravdový problém pro Bohmerse ovšem nastal poté, co německá prehistorička Gisela Freundová, doktorandka působící u Zotze, začala pracovat na nálezech z Dolních Věstonic, které pocházely původně z Absolonovy kampaně z let 1924 až 1938. V červnu 1942 se Bohmers dozvěděl, že Freundová začala tyto nálezy zpracovávat, což považoval za ohrožení svého vlastního výzkumu.⁶⁸ Nakonec Sievers rozhodl, že Freundová musí materiál předat Bohmersovi a že by měla pokračovat ve své práci výzkumem paleolitického naleziště v Předmostí.⁶⁹ Freundová jen obtížně tento fakt akceptovala a ve své disertační práci z března 1944 (německá univerzita v Praze) o nalezišti v Předmostí se zmínila, jak v roce 1942 Zotz za podpory Schwabedissena zařídil, aby mohla provádět výzkum nálezů z Dolních Věstonic. Ukřivděným tónem pak dodává, že po měsících práce musela celou sbírku předat Bohmersovi.⁷⁰

Další Bohmersova kolegyně německá prehistorička Camilla Streitová, která stejně jako Zotz působila v archeologickém ústavu německé univerzity v Praze, byla vůči Bohmersovi velmi podezřívavá. Na konci roku 1942 na něho podala oznámení na „Sicherheits Dienst“ (SD) a označila ho za „agenta“. Díky intervenci Sieverse toto udání nebylo bráno vážně.⁷¹ Později Streitová během rozhovoru mezi čtyřma očima vysvětlila Sieversovi, že svůj počin považovala za povinnost. Bohmers totiž urážel pověst Himmlera a Ahnenerbe. V reakci na to Sievers uvedl: „Znám Dr. Bohmerse dostatečně dlouho, abych věděl, co od něho a jeho občasného žvanění mohu očekávat. Je přesvědčeným Frísem, takže stejně jako všichni Frísové je nekompromisní a plný fantazie, když mluví o významu své fríské vlasti. Bohmers je však neškodný člověk a v politických otázkách se nedá brát vážně.“⁷²

V roce 1944 nastal další problém. Bohmers neinformoval Kurta Willvonsedera, dalšího člena Ahnenerbe, který pracoval v „Zentralstelle für Denkmalschutz“ ve Vídni, o umístění nálezů z Dolních Věstonic⁷³ ani o své činnosti, přestože toto měl za povinnost podle rakouského památkového zákona.⁷⁴ Od začátku roku 1941 byly nálezy z Dolních Věstonic a z Mauern odváženy do Nizozemska jako součást sbírek pro „Forschungsstätte für Urgeschichte“. ⁷⁵ Už v roce 1939 bylo totiž Ahnenerbe jasné, že tyto nálezy by neměly jít do

Paní Bohmersová s dcerou při pobytu v Mikulově (foto archiv autora)

místního mikulovského „Landschaftmuseum Nikolsburg“ nebo do Vlastivědného muzea v Dolních Věstonicích („Heimatmuseum Unter Wisternitz“). Tyto nálezy měly být rozděleny mezi „Naturhistorisches Museum“ ve Vídni, „Niederdonau Landesmuseum“ ve Vídni a Moravské zemské muzeum („Mährisches Landesmuseum“) v Brně.⁷⁶ Na popud dotazu Willvonsedera se za příspěví SD v Groningenu Sievers snažil zajistit převoz nálezů do Waischenfeldu, místa, kde by je Ahnenerbe mohla bezpečně uložit.⁷⁷ V prosinci 1944 dostal Sievers vzkaz, že SD v Groningenu obdržela bednu s nálezy od Bohmerse a že byly poslány do Německa.⁷⁸ Jednalo se však zřejmě o menší výběr, protože po kapitulaci Německa se hlavní část dokumentace a nálezů z Dolních Věstonic a z Mauern stále ještě nacházela v Groningenu. Některé části sbírky byly uloženy v Bohmersově domě v Buitenpostu, další části na jiných místech Fríska.⁷⁹ V tomto období, kdy se šance národních socialistů na vítězství zmenšila, se Bohmers stále více stranil Ahnenerbe a veřejného života vůbec. Po roce 1945 ze snažil ze sebe dělat oběť nacismu a na radu Sieverse uváděl, že se v tomto období musel schovávat, neboť po něm šlo gestapo.⁸⁰

Bohmers a Dolní Věstonice po roce 1945

Skutečnost, že tak unikátní nález, jakým byl zubr z Dolních Věstonic nalezený roku 1939, skončil jako dárek od Ahnenerbe Himmlerovi k jeho narozeninám – něco jako archeologická válečná trofej, ilustruje par excellence, že vykopávky, které prováděla Ahnenerbe v Dolních Věstonicích, nebyly jen výzkumem indo-německých kořenů, ale také zbavováním Československa jeho minulosti. Zřejmě proto byly vykopávky již v letech 1945–1946 převzaty archeologem Karlem Žeberou a o Bohmersově výzkumu v poválečných archeologických a historických publikacích stěží nalezneme zmínku.⁸¹ Těsně po skončení války neměli českoslovenští archeologové o vykopávkách prováděných Ahnenerbe v podstatě žádné informace, protože Bohmers publikoval jen drobné detaily a dokumentaci a nálezy si odvezl s sebou do Nizozemska. Absolon se zmínil o Bohmersově průzkumu jen krátce ve své publikaci o nalezišti: „Na scéně se objevil brzy po obsazení našich zemí jakýsi Dr. Bohmers, prý původu holandského, ve skutečnosti kutý SS, v průvodu jistého Siewerse, representanta krajně nacistické organizace „Ahnenerbe“, jejímž protektorem byl zloprověsný Himmler. Tím je vyjádřeno vše.“⁸²

V následujících letech archeologický výzkum pokračoval, neprováděl jej však již Dr. Absolon. V nové komunistické společnosti pro tohoto „buržoazního patriarchy“ nebylo v archeologii oficiální místo.

Československá republika představila nádherné nálezy z Dolních Věstonic mezinárodní veřejnosti pomocí obrazových publikací.⁸³ V interpretaci mnoha nálezů byla oproti předchozímu pohledu zřetelná diskontinuita: zatímco Bohmers nazýval malý kostěný portrét ženy, nalezený v roce 1936, pravdivou reprodukcí ženy brněnského typu, s dlouhou hlavou, kromaňonské rasy, českoslovenští archeologové v roce 1956 používali „lidovější“ termíny a hovořili o „portrétu člověka vyrobeného z mamutího klu“.⁸⁴ V knize *Heimatbuch Nikolsburg – Geschichte und Schicksal einer deutschen Stadt von den Anfängen bis zum Jahre 1946*, která vyšla roku 1987 a která byla věnována bývalým německým obyvatelům mikulovského regionu, se opět mluví o portrétu, nyní je však popisován jako „jediný portrét paleolitického člověka“.

Heimatbuch se zmiňuje také o Bohmersových vykopávkách. O jeho činnosti a činnosti Ahnenerbe se tam píše v souvislosti s uznáním důležitosti výzkumu pro evropskou vědu. Nejednalo se samozřejmě o adekvátní shrnutí intencí Ahnenerbe, ale na druhé straně to pravdivě odráželo rasově založené německo-evropské „sebezobrazení“ v rámci Ahnenerbe.⁸⁵

Rok 1945 neznamenal konec Bohmersovy vědecké kariéry, právě naopak. Po devítiměsíční internaci byl v listopadu 1947 oficiálně očištěn.⁸⁶ Během věznění byl Bohmers několikrát vyslýchán.⁸⁷ Jeho výpovědi se často lišily, ale objevuje se v nich jedno společné téma. Bohmers zdůrazňoval odbojovou činnost Hielscherovy skupiny v rámci Ahnenerbe, své kontakty s předválečnou holandskou špionážní službou v Berlíně, stíhání ze strany SD,

podporu, kterou mu dával Sievers, a své kontakty s holandským odbojovým hnutím (a s anglickou tajnou službou) na konci německé okupace Nizozemska. Jeho cílem údajně bylo informovat odboj o plánech na útok na Hitlera. Uváděl také, že sabotoval nacistickou politiku vůči Frísům.⁸⁸ Bohmersova výpověď, kterou učinil v této souvislosti během jednoho z prvních výslechů v květnu 1945, byla příznačná. Připustil, že Hielscherova skupina po dlouhou dobu doufala, že se jí podaří realizovat federalistické ideály v rámci nacistického Německa, avšak během posledních dvou let války si členové skupiny uvědomili, že požadovaný stav by mohla zajistit Anglie.⁸⁹

V roce 1947 se Bohmers vrátil do vědeckého světa – jako specialista na paleolitický a mezolitický výzkum nastoupil na Biologicko-archeologický institut (BAI) univerzity v Groningenu.⁹⁰ Skutečnost, že to byl Seyss-Inquart, kdo ho z vlastní iniciativy v roce 1941 jmenoval přednášejícím univerzity, se zjevně nepovažovalo za problém. Vedoucí institutu prof. dr. A. E. van Giffen měl Bohmerse za zkušeného a novátorského vědce, který by mohl pomoci mezinárodně proslavit tento institut zahájením výzkumu paleolitu a mezolitu v Nizozemsku.⁹¹ Van Griffen zřejmě věřil Bohmersovým historikám o odbojové aktivitě Hielscherovy skupiny v rámci Ahnenerbe, neboť se o tom zmínil v dopise Absolonovi z roku 1949.⁹² V roce 1951 Bohmers publikoval výsledky svých výzkumů v Mauern v prvním čísle časopisu institutu BAI *Palaeohistoria*, aniž by se slovem zmínil o Ahnenerbe.⁹³

Díky své pochybné minulosti v nacistickém Německu kombinované se zřejmou zálibou v tajnostkářství se Bohmers stal předmětem podezření a obviňování. V roce 1948 obdržel „Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie“ (Státní institut pro válečnou dokumentaci) v Amsterdamu zprávu o Bohmersových dřívějších aktivitách od jednoho z jeho kolegů v institutu BAI.⁹⁴ Holandská tajná služba („Bureau Nationale Veiligheid“) tak začala o Bohmersovi vést své spisy.⁹⁵ V Německu byl Bohmers také stále spojován s nacisty. V roce 1955 hrabě C. Vojkffy píše o historii vykopávek v Mauern a popisuje tam Bohmerse jako přesvědčeného nacistu, aniž by se ovšem zmínil, že od konce třicátých let, kdy se v Mauern oba vědci setkali, spolu měli řadu konfliktů. Podle Vojkffyho Bohmers se svými uniformovanými kopáči krácel každé ráno po vojensku k vykopávkám a na konci pracovního dne vykoval spolu s nimi „germánské rituály“.⁹⁶

Poválečná historie nálezů z Dolních Věstonic je víc než složitá. Kromě jiného také proto, že nastoupivší „studená válka“ komplikovala komunikaci mezi Groningem a Brnem.

Na konci druhé světové války Bohmers nálezy z Dolních Dunajovic spojil se sbírkou z Mauern a s paleolitickou sbírkou z fríského Ureterpu a označil je runovým písmem. Do roku 1946 se pak zabýval reorganizací sbírky.⁹⁷ V té době se nechal slyšet, že zkombinoval tyto tři sbírky proto, aby byly pro další vědecký výzkum nepoužitelné a aby se tím zabránilo v jejich zneužití pro rasové a národně-socialistické interpretace.⁹⁸ Následně v roce 1948 Bohmers sbírku z Mauern prodal institutu v Groningenu. Roku 1950 tuto sbírku restituoval Van Giffen pro „Staatssammlungen“ v Mnichově. V letech 1947 až 1950 Van Giffen plánoval, že dolnověstonickou sbírku vrátí a že uveřejní výsledky výzkumu ve spolupráci s Absolonem a Bohmersem, což se však ukázalo jako nedosažitelný cíl.⁹⁹

V roce 1956 byla proto sbírka z Dolních Věstonic a část její dokumentace vrácena do Moravského zemského muzea v Brně profesorem H. T. Waterbolkem, který roku 1954 vystřídal Van Griffena na místě vedoucího Biologicko-archeologického institutu.¹⁰⁰ O tomto daru, který sestával převážně z materiálů objevených před okupací, se rozhodlo poté, co kurátor Moravského zemského muzea J. Jelínek přes československé vyslanectví v Nizozemsku kontaktoval Waterbolka.¹⁰¹ Dokumentace, již pořídil Bohmers osobně, však zůstala v Groningenu. V letech 1956 až 1960 si Bohmers dopisoval s českými archeology Jelínkem a Valochem o možné společné publikaci. Tento plán se nakonec z neznámých důvodů neuskutečnil.¹⁰²

Od roku 1960, kdy se do popředí kolektivní paměti holandské společnosti začaly dostávat stále více události z okupace a kdy měla být vydána Katerova historická studie o Ahnenerbe, se Bohmersova pozice v Biologicko-archeologickém institutu začala měnit. Dle Waterbolka jeho jméno začalo být spojováno s nepříjemným dědictvím temné minulosti.

V roce 1966 odešel Bohmers ze zaměstnání poté, co byl suspendován (jeho asistent prodal předměty ze sbírek BAI institutu a u Bohmerse se objevily problémy s povolením držet zbraň).¹⁰³ Roku 2007 přišel navíc Waterbolck s teorií, která udělala z Bohmerse hlavního podezřelého v padělatelské kauze.¹⁰⁴ Po roce 1965 byly v holandské provincii Drenthe opakovaně nacházeny paleolitické sekery, které, jak se později ukázalo, byly padělky. Ovšem Bohmersova role v této kauze dosud nebyla objasněna. Waterbolck ve skutečnosti připouští, že nemůže jednoznačně prokázat, že Bohmers byl do tohoto případu zapleten, ale svoji teorii podpírá mimo jiné odkazem na Bohmersovu minulost související s nacistickou archeologií, blízkostí se pseudovědě. V kontextu Ahnenerbe byl vztah mezi výzkumem, falsifikací a pravdou, jak tento článek ukazuje, hodně složitý.

V Československu dominuje ještě jedno téma při interpretaci Bohmersových výzkumů, a to prezentace Němců jako ničitelů kultury. Mezi archeology i v archeologických učebnicích kolují různé historky o archeologických materiálech nalezených v Dolních Věstonicích. Existuje také spousta zvěstí o sbírkách, které údajně byly Moravským zemským muzeem uloženy na zámku v Mikulově, kde měly být zničeny při požáru zámku v dubnu 1945. Jednu historku za všechny – místní německý funkcionář, který nechtěl, aby sbírka padla do rukou Rudé armády, neboť dokumentovala původ nordické rasy, měl údajně sbírku polít benzínem a zapálit. Nedávno se ovšem historik mikulovského muzea vyjádřil, že na základě rekonstrukce požáru je možné se domnívat, že k zapálení objektu došlo po útoku ruského dělostřelectva.¹⁰⁵

Závěrečné poznámky

Jaké poznatky můžeme vyzískat z informací vztahujících se k fenoménu nacistické archeologie Ahnenerbe, z kariéry A. Bohmerse, z mikro-histories dolnověstonických vykopávek a následného kolování nálezů a dokumentace a ze stylu a obsahu souvisejících publikací?

Především je nutno poznamenat, že při analýze archeologických projektů Ahnenerbe nemohou být ústředním kritériem pouze vědecké postupy, neboť se v této organizaci neustále diskutovalo o adaptaci vědeckých teorií a metod. Navíc je prokázáno, že Ahnenerbe nabízela archeologům opravdu atraktivní pozici. Ta zahrnovala výzkum nalezišť za pomyslnou hranicí tradičního národního kontextu. Archeologie Ahnenerbe jako taková šla doslova za hranice národních kontextů.¹⁰⁶ Kromě toho Ahnenerbe dávala příležitost k vyzkoušení nových vědeckých výzkumných metod, což vedlo k výše zmíněné diskusi. Avšak navzdory rozšířeným domněnkám se nezdá, že by nadřazení v Ahnenerbe běžně nutili archeology k přímé manipulaci s nálezy či interpretacemi, jak se uvádí v případě A. Bohmerse. Další důležitou charakteristikou archeologie Ahnenerbe byl její vojenský styl. Například Schwabedissen se ve svém programovém článku o moravské archeologii z roku 1943 výslovně vyjádřil, že v té době sloužil ve „Wehrmachtu“.¹⁰⁷ Toto prohlášení nejen propůjčilo archeologii vojenské zabarvení, ale dalo jí téměř rituální význam. Vojáci a archeologové měli stejný cíl: zabývali se rasovým dědictvím předků a k ochraně tohoto dědictví v minulosti, přítomnosti a budoucnosti bylo třeba zapojit veškeré prostředky. Československá identita a minulost byly v tomto kontextu irelevantní a měly být vymazány. O Bohmersových poválečných prohlášeních, že měl v úmyslu skrze Hielscherovu organizaci navázat kontakt se spojeneckými vojsky či že byl pronásledován SD nebo dokonce gestapem, je nutno pochybovat. Tyto historky je sice možno najít v historických pramenech, obzvláště ty, které si vymyslel on sám nebo jeho kolegové z Ahnenerbe, ale jsou příliš skrovné na to, abychom mohli dospět k jednoznačným závěrům.¹⁰⁸

Když však na druhé straně vyhodnotíme Bohmersovo zapojení v německém národním socialismu, prameny nás vedou k jedinému závěru: že totiž Bohmers byl prehistorik, který se v době Třetí říše snažil, s naprostou oddaností k tradičním vědeckým standardům a s pomocí SS-Ahnenerbe, rozvinout paleolitickou archeologii, která fungovala v rámci nového nacionálně-socialistického evropského pořádku. I když se mu nepodařilo infiltrovat fríské hnutí, chtěl svými vykopávkami v Československu přispět ke grandióznímu

rasovému germánsko-evropskému projektu, jak Třetí říši viděli mnozí z jeho součastníků. Během prvních let práce pro Ahnenerbe se Bohmers tímto ideálem zabýval víc, než byl ochoten později připustit. Po roce 1945 interpretoval svůj nerozhodný postoj k režimu v posledních letech války jako formu tajného odboje. Jeho účast v elitářské Hielscherově skupině a federalistické ideály, které se zde zastávaly, jej dle jeho mínění z národního socialismu vylučovaly. Ve skutečnosti tato organizace bojovala za myšlenky, které vyrůstaly ze stejných etnicko-rasových ideálů jako sám národní socialismus. Tím se ukázalo, že Bohmers nebyl schopen pochopit, že svou účastí v Ahnenerbe byl spoluodpovědný za naplňování archeologického programu SS-Ahnenerbe, včetně jeho imperialistických a genocidních cílů. Z holandského pohledu se z něj touto angažovaností stal „archeologický kolaborant“. Na této nálepce by se málo změnilo, i kdyby za války nebyl vzal materiály z Dolních Věstonic do Nizozemska a i kdyby je po roce 1945 bez okolků vrátil, což ovšem neudělal. Takto si dělal nárok na publikování „ukradeného“ naleziště a snažil se o vymazání paleolitické minulosti, která se stala součástí moderní identity Československé republiky.

Z anglického originálu přeložila Barbora Hammondová.

Poznámky

- ¹ Dr. Martijn Eickhoff je historik s širokou publikační činností věnovanou prehistorickému výzkumu vedenému holandskými historiky během nacistické okupace. V roce 2005–2006 působil za podpory Nizozemské organizace pro vědecký výzkum jako odborný asistent na Univerzitě Friedricha Schillera v Jeně, kde se zabýval výzkumem činnosti holandských prehistoriků SS, kteří vedli vykopávky v Československu a na Ukrajině. Autor spolupracoval s řadou odborníků, jímž děkuje za pomoc. Byli to především G. G. J. Boink, H. W. A. Bohmers, A. Carmiggelt, N. Frei, U. Halle, T. Helperi Kimm, P. Kubín, A. Leube, J. Richter, M. Schäfer, J. Svoboda, K. Valoch, A. Verpoorte, H. T. Waterbolk a A. A. Witte.
- ² Pro přehled o vývoji vykopávek v tomto nalezišti viz VERPOORTE, A.: Places of art, traces of fire. A contextual approach to anthropomorphic figurines in the Pavlovian (Central Europe, 29–24 kyr BP), Leiden – Brno 2001, s. 38; TOMÁŠKOVÁ, S.: A site in history. Archaeology at Dolní Věstonice/Unterwisternitz, Antiquity, roč. 69 (1995), č. 263, s. 301–316.
- ³ Viz Potvrzení o přijetí A. Bohmerse za člena Ahnenerbe z 9. 12. 1937, Bundesarchiv Berlin, DS G 0113. V roce 1937 si Bohmers změnil jméno z J. C. A. Bohmers na Assien Bohmers.
- ⁴ BOHMERS, A.: Vierteljahresbericht (1 Juni bis 1 Sept. 1939), Bundesarchiv Berlin, DS G 0113.
- ⁵ Viz Ausgrabungen Unter-Wisternitz (zpráva K. Willvonsedera W. Sieversovi z 5. 4. 1939), Bundesarchiv Berlin, DS G 0113.
- ⁶ SCHLANGER, N.: Ancestral Archives. Explorations in the History of Archaeology, Antiquity, roč. 76 (2002), č. 291, s. 127–131.
- ⁷ BLOEMBERGEN, M. – EICKHOFF, M.: Eine Ausgrabungstätte im Dritten Reich als Erinnerungsort, einige theoretische Bemerkungen (v tisku).
- ⁸ BOLLMUS, R.: Das Amt Rosenberg und seine Gegner. Studien zum Machtkampf im nationalsozialistischen Herrschaftssystem, Stuttgart 1970; KATER, M. H.: Das „Ahnenerbe“ der SS 1935–1945. Ein Beitrag zur Kulturpolitik des Dritten Reiches, Stuttgart 1974.
- ⁹ HALLE, U.: Die Externsteine sind bis auf weiteres germanisch! Prähistorische Archäologie im Dritten Reich, Bielefeld 2002; HASSMANN, H.: Archaeology in the Third Reich, in: Archaeology, Ideology and Society. The German Experience (ed. H. Härke), Frankfurt am Main 2002, s. 67–142; L'archéologie nationale-socialiste dans les pays occupés a l'ouest du reich. Actes de la table ronde internationale „Blut und Boden“ tenue a Lyon (Rhône) dans le cadre du Xe congrès de la European Association of Archaeologists (EAA) les 8 et 9 septembre 2004 (ed. J.P. Legendre – L. Olivier – B. Schnitzler), b.m. 2007; Prähistorie und Nationalsozialismus. Die mittel- und osteuropäische Ur- und Frühgeschichtsforschung in den Jahren 1933–1945 (ed. A. Leube – M. Hegewisch), Heidelberg 2002; Eine Hervorragende nationale Wissenschaft. Deutsche Prähistoriker zwischen 1900 und 1995 (ed. H. Steuer – D. Hakelberg), Berlin 2001; WIWJORRA, I.: Die deutsche Vorgeschichtsforschung und ihr Verhältnis zu Nationalismus und Rassismus, in: Handbuch zur „Völkischen Bewegung“ 1871–1918 (ed. U. Puschner – W. Schnitz – J. H. Ulbricht), München 1996, s. 186–207.

- ¹⁰ EICKHOFF, M.: German Archaeology and National Socialism. Some historiographical remarks, *Archaeological Dialogues*, roč. 12 (2005), č. 1, s. 73–90.
- ¹¹ EICKHOFF, M.: Dutch archaeology and National Socialism, in: *Archives, Ancestors, Practices. Archaeology in the light of its history* (ed. N. Schlanger – J. Nordbladh), New York 2008, s. 335–345; EICKHOFF, M.: „Der Unterschied zwischen den Russen und uns.“ Die Vor- und Frühgeschichte in den besetzten Niederlanden 1940–1945, in: *L'archeologie nationale-socialiste dans les pays occupés à l'ouest du reich*, c. d., s. 351–364.
- ¹² LANGSDORFF, A. – SCHLEIFF, H.: Die Ausgrabungen der Schutzstaffeln, Germanien. Monatshefte für Germanenkunde zur Erkenntnis deutschen Wesens, roč. 1936, č. 11, s. 391–399.
- ¹³ VESELSKÁ, D. – VRBKOVÁ, S.: Jews in Mikulov, Mikulov 2005; Nikolsburg – Stadt ohne Juden, *Nikolsburger Wochenschrift*, roč. 78 (1938), č. 57, s. 2.
- ¹⁴ Osobní sdělení A. Carmiggelta z 3. 4. 2009.
- ¹⁵ SKLENÁŘ, K.: Archaeology in Central Europe. The First 500 Years, New York 1983, s. 6–43 a 157–158; MOTYKOVÁ, K.: Die Ur- und Frühgeschichtsforschung in Böhmen 1918–1945 und die tschechisch-deutschen Beziehungen, in: *Prähistorie und Nationalsozialismus*, c. d., s. 471–480.
- ¹⁶ SCHWABEDISSEN, H.: Stand und Aufgaben der Alt- und Mittelsteinzeitforschung im mährischen Raum, in: *Festschrift zum 125 jährigen Bestehen des Mährischen Landesmuseums*, Brünn 1943, s. 15–45; ZOTZ, L. F.: *Alsteinzeitkunde Mitteleuropas*, Stuttgart 1951, s. 103.
- ¹⁷ Absolon, Karel, Prof. Dr., in: *Enzyklopädisches Handbuch zur Ur- und Frühgeschichte Europas I* (ed. J. Filip), Praha 1966, s. 4–5.
- ¹⁸ Professor D. K. Absolon Photographing..., *The Illustrated London News*, 31. 10. 1925; ABSOLON, K.: A discovery as wonderful as that of Tutankhamen's Tomb, *The Illustrated London News*, 7. 11. 1925; The Mammoth of Moravia. A huge stone age beast reconstructed, *The Illustrated London News*, 30. 11. 1929; A vast prehistoric „Pompeii“ revisited, *The Illustrated London News*, 21. 3. 1936. Ke konferenci z roku 1924 viz ABSOLON, K.: Die Erforschung der diluvialen Mammutjäger-Station von Unter-Wisternitz an den Pollauer Bergen in Mähren. Arbeitsbericht über das erste Jahr 1924, Brno 1938, s. 48–49.
- ¹⁹ SCHRANIL, J. – OBERMAIER, H.: Die Vorgeschichte Böhmens und Mährens, Leipzig 1928, s. 7; MENGHIN, O.: Einführung in die Urgeschichte Böhmens und Mährens, Reichenberg 1926, s. 18–22.
- ²⁰ A „Mona Lisa“ of 30.000 years ago? A little head in ivory, far the oldest human portrait in the world, recently found at Vestonice, *The Illustrated London News*, 2. 10. 1937, s. 550; ABSOLON, K.: The world's earliest portrait – 30.000 years old, *The Illustrated London News*, 2. 10. 1937, s. 550–551.
- ²¹ ABSOLON, K.: Die Erforschung der diluvialen Mammutjäger-Station von Unter-Wisternitz an den Pollauer Bergen in Mähren. Arbeitsbericht über das zweite Jahr 1925, Brno 1938, s. 89.
- ²² BRODESSER, S. – BŘEČKA, J. – MIKULKA, J.: Serving understanding and the glory of the land... History of the Moravian Museum, Brno 2002, s. 36–37; ABSOLON, Die Erforschung der diluvialen Mammutjäger-Station von Unter-Wisternitz an den Pollauer Bergen in Mähren. Arbeitsbericht über das zweite Jahr 1925, c. d., s. 96; HUCKE, K.: Wie das Mährische Landesmuseum entstand, in: *Festschrift zum 125 jährigen Bestehen des Mährischen Landesmuseums*, c. d., s. 5–14.
- ²³ BRODESSER – BŘEČKA – MIKULKA, c. d., s. 30–31 a 34–36.
- ²⁴ ABSOLON, A discovery as wonderful as that of Tutankhamen's Tomb', c. d., s. 898–902.
- ²⁵ BOHMERS, A.: Das eiszeitliche Frauenköpfcchen von Unter-Wisternitz, in: *Kleine Kostbarkeiten aus Kunst und Geschichte* (ed. J. O. Plassmann), Berlin 1940, s. 27–31; BOHMERS, A.: Reiche Funde eiszeitlicher Bildkunst. Die Ausgrabungen bei Unter-Wisternitz, Germanien. Monatshefte für Germanenkunde zur Erkenntnis deutschen Wesens, roč. 1941, č. 2, s. 45–57.
- ²⁶ Viz Dopis W. Sieverse H. Himmlerovi z 22. 4. 1939, Bundesarchiv Berlin, DS G 0113. V roce 1938 Absolon publikoval práci o vykopávkách z let 1924 a 1925. Viz ABSOLON, Die Erforschung der diluvialen Mammutjäger-Station von Unter-Wisternitz an den Pollauer Bergen in Mähren. Arbeitsbericht über das erste Jahr 1924, c. d.; ABSOLON, Die Erforschung der diluvialen Mammutjäger-Station von Unter-Wisternitz an den Pollauer Bergen in Mähren. Arbeitsbericht über das zweite Jahr 1925, c. d.
- ²⁷ ABSOLON, K.: Die Erforschung der diluvialen Mammutjäger-Station von Unter-Wisternitz an den Pollauer Bergen in Mähren. Arbeitsbericht über das dritte Grabungsjahr 1926, Brno 1945, s. 36.
- ²⁸ Viz Dopis W. Sieverse vrchnímu kriminálnímu tajemníkovi H. Wollbradtovi z 9. 4. 1940, Bundesarchiv Berlin, DS G 0112.
- ²⁹ Viz Dopis A. Bohmerse W. Wüstovi z 20. 3. 1940, Bundesarchiv Berlin, DS G 0113.

- ³⁰ Viz Dopis H. Schwabedissen Ahnenerbe 16. 5. 1944, Bundesarchiv Berlin, NS 21 79.
- ³¹ O těchto metodách viz BOHMERS, A.: Sediment-Petrologie, ein neues Hilfsmittel zur Datierung urgeschichtlicher Kulturen, Germanien. Monatshefte für Germanenkunde zur Erkenntnis deutschen Wesens, roč. 1941, č. 10, s. 382–388.
- ³² O fríské pracovní skupině viz VRIES, O.: Een amateur-archeoloog op zoek naar de prehistorische cultuur. Johannes Minnema (1903–1984), ArchoForum, roč. 2000, č. 4, s. 17–28; ZONDERGELD, G. R.: De Friese Beweging in het tijdvak der beide Wereldoorlogen, Groningen 1978, s. 222 a 294. O Arbeitsdienst viz ABSOLON, Die Erforschung der diluvialen Mammutjäger-Station von Unter-Wisternitz an den Pollauer Bergen in Mähren. Arbeitsbericht über das dritte Grabungsjahr 1926, c. d., s. 36.
- ³³ Viz Dopis W. Sieverse Zentralstelle für Denkmalschutz ve Vídni z 24. 10. 1940, Bundesarchiv Berlin, DS G 0113.
- ³⁴ K tomuto zájmu srov. tvrzení jedenáct jeho dizertační práce. Viz BOHMERS, A.: Bau und Struktur von Schale und Siphon bei permischen Ammonoidea, Apeldoorn 1936.
- ³⁵ Viz Dopis A. Bohmerse W. Sieversovi z 12. 4. 1940, Bundesarchiv Berlin, DS G 0113.
- ³⁶ Během okupace Bohmers podnikl několik „politických“ cest po Frísku. Viz ZONDERGELD, c. d., s. 294–295, 422–429 a 440–441; VAN DER VELDEN, B. D.: Waar gaan we heen met het Fries? Het gebruik van de Friese taal in het juridische en in het bestuurlijke verkeer in de laatste twee eeuwen, Amsterdam 2004, s. 26.
- ³⁷ Srov. např. jeho nevydané eseje Over de rangorde, Over de Kringlopen in onze Kultuur nebo Over de moederschoot z třicátých a čtyřicátých let. Viz Bohmersův archiv, H. W. A. Bohmers; BOHMERS, A.: Vorgeschichte und Evolution, Palaeohistoria, roč. 8 (1960), s. 1–13. Odkazy na jeho filozofické názory viz Dopis A. Bohmerse J. O. Plassmannovi z 27. 9. 1940, Bundesarchiv Berlin, DS G 0113; Dopis A. Bohmerse W. Sieversovi z 23. 6. 1942, Bundesarchiv Berlin, DS G 0113.
- ³⁸ Dr. Assien Bohmers uit Bedum, Leeuwarder Courant, 12. 6. 1976.
- ³⁹ Hermann von Bottmer, německý historik, který studoval historii a filosofii v Amsterdamu v polovině třicátých let, představil A. Bohmerse F. Hielscherovi. Šéf Ahnenerbe W. Sievers byl také členem jeho skupiny. Viz SCHMIDT, I.: Der Herr des Feuers. Friedrich Hielscher und sein Kreis zwischen Heidentum, neuem Nationalismus und Widerstand gegen den Nationalsozialismus, Köln 2004, s. 21, 64–66, 73, 159, 182 a 248–249.
- ⁴⁰ BOHMERS, A.: Die Ausgrabungen in Unter-Wisternitz, Bundesarchiv Berlin, NS 19 641; Dopis W. Sieverse Ullmannovi a Wolffovi z 18. 2. 1939, Bundesarchiv Berlin, DS G 0113.
- ⁴¹ BOHMERS, A.: Die Ausgrabungen in den Höhlen von Mauern, Germanien. Monatshefte für Germanenkunde zur Erkenntnis deutschen Wesens, roč. 1939, s. 151–156; BOHMERS, A.: Die Mauerner Höhlen und ihre Bedeutung für die Einleitung der Altsteinzeit, Bericht über die Kieler Tagung 1939, Neumünster 1944, s. 65–73; BOHMERS, A.: Die Höhlen von Mauern. Teil I: Kulturgeschichte der altsteinzeitlichen Besiedlung, Palaeohistoria, roč. 1 (1951), s. 3–107; VOJKFFY, C.: Geschichte der Erforschung der Weinberghöhlen, in: Das Paläolithikum in den Weinberghöhlen bei Mauern (ed. L. F. Zotz), Bonn 1955, s. 9–12; VON KOENIGSWALD, W. – MÜLLER-BECK, H. – PRESSMAR, E.: Die Archäologie und Paläontologie in den Weinberghöhlen bei Mauern (Bayern). Grabungen 1937–1967, Tübingen 1974.
- ⁴² Viz Dopis A. Bohmerse W. Sieversovi z 18. 7. 1937, Bundesarchiv Berlin, NS 21 60.
- ⁴³ O prvním setkání viz Dopis A. Bohmerse W. Wüstovi z 20. 3. 1940, Bundesarchiv Berlin, DS G 0113. O druhém setkání viz Dopis A. Bohmerse W. Sieversovi z 12. 5. 1940, Bundesarchiv Berlin, DS G 0113.
- ⁴⁴ Viz Dopis W. Sieverse Ullmannovi a Wolffovi z 18. 2. 1939, Bundesarchiv Berlin, DS G 0113.
- ⁴⁵ O teorii pre-sapiens, populární v meziválečných letech, podle které lidé kromaňónské rasy za použití aurignacienské kultury vyhladili zaoštalé neandrtálce, viz BOWLER, P. J.: Theories of Human Evolution. A Century of Debate 1844–1944, Baltimore 1989, s. 75–76.
- ⁴⁶ BOHMERS, Reiche Funde eiszeitlicher Bildkunst, c. d., s. 45–57.
- ⁴⁷ Viz Dopis A. Bohmerse W. Sieversovi z 12. 7. 1943, Bundesarchiv Berlin, DS G 0113.
- ⁴⁸ Viz Dopis W. Sieverse R. Quernerovi z 15. 7. 1943, Bundesarchiv Berlin, DS G 0113.
- ⁴⁹ Viz Dopis H. Himmlera Ahnenerbe z 2. 9. 1941, Bundesarchiv Berlin, NS 21 227.
- ⁵⁰ Srov. např. PASSEMARD, L.: Les Statuettes féminines paléolithiques dites Vénus stéatopyges, Nîmes 1938.
- ⁵¹ Viz Odpověď A. Bohmerse H. Himmlerovi, Bundesarchiv Berlin, DS G 0113. Ve své publikaci Die Aurignacgruppe. Eine Einteilung der ältesten Kunst der Urzeit, vydané pro Ahnenerbe v roce 1942, se Bohmers opět zmiňuje o Itálii. Viz BOHMERS, A.: Die Aurignacgruppe. Eine Einteilung der ältesten Kunst der Urzeit, Berlin 1942, s. 40–41.
- ⁵² Srov. např. WAARDENBURG, P. J.: Het rassenvraagstuk in onzen tijd. Een biologische toelichting, Arnhem 1938, s. 72–73; BOWLER, c. d., s. 87.

- ⁵³ Viz Poznámka W. Wüsta z 11. 1. 1942, Bundesarchiv Berlin, NS 21 227.
- ⁵⁴ Viz Poznámka W. Sieverse z 9. 4. 1942, Bundesarchiv Berlin, DS G 0113. Jmenování v Groningenu bylo složité. Bohmers se napřed musel habilitovat v roce 1941 ve Vídni u prof. O. Menghina. O tomto jmenování viz KATER, c. d., München 1997 (2. vydání), s. 288 a 405. O Menghinovi a nacizmu viz URBAN, O. H.: „...und der deutschnationale Antisemit Dr. Matthäus Much“ – der Nestor der Urgeschichte Österreichs? Mit einen Angang zur Urgeschichte in Wien während der NS-Zeit. 2. Teil, *Archaeologia Austriaca*, sv. 86 (2002), s. 7–43; URBAN, O. H.: „Er war ein Mann zwischen den Fronten.“ Oswald Menghin und das Urgeschichtliche Institut der Universität Wien während der Nazizeit, *Archaeologia Austriaca*, sv. 80 (1996), s. 1–24.
- ⁵⁵ O nálezu zubra viz BOHMERS, A.: Vierteljahresbericht (1 Juni bis 1 Sept. 1939), Bundesarchiv Berlin, DS G 0113.
- ⁵⁶ Viz Zpráva o nálezech z Dolních Věstonic z 1. 12. 1939, Bundesarchiv Berlin, NS 19 641; Zpráva o nálezech z Dolních Věstonic z 10. 1. 1940, Bundesarchiv Berlin, NS 19 641; Dopis W. Sieverse Brandtovi z 6. 1. 1944, Bundesarchiv Berlin, NS 19 641; Dopis W. Sieverse Taubertovi z 27. 1. 1944, Bundesarchiv Berlin, NS 19 641; Dopis Tauberta W. Sieversovi z 15. 3. 1944, Bundesarchiv Berlin, NS 19 641; Dopis A. Bohmerse W. Sieversovi z 18. 12. 1943, Bundesarchiv Berlin, DS G 0113.
- ⁵⁷ Viz Dopis W. von Stokara W. Sieversovi z 11. 11. 1940, Bundesarchiv Berlin, B 249. Von Stokarův negativní posudek mohl být podnícen informací Zotze, se kterým von Stokar spolupracoval v roce 1938. Viz ZOTZ, L. F. – VON STOKAR, W.: Die Beziehung der Vorgeschichtskunde zur Naturwissenschaft, *Wiener Prähistorische Zeitschrift*, roč. 25 (1938), s. 4–19.
- ⁵⁸ Viz Dopis F. C. Bursche W. D. van Wijngaardenovi z 21. 4. 1942, Archive of the Rijksmuseum van Oudheden (Leiden), 1942 B.
- ⁵⁹ A. Bohmers publikoval dva krátké články o vykopávkách. Viz BOHMERS, A.: Die Ausgrabung bei Unter-Wisnertnitz, *Forschungen und Fortschritte*, roč. 17 (1941), č. 3, s. 21–22; BOHMERS, Reiche Funde eiszeitlicher Bildkunst, c. d., s. 45–57.
- ⁶⁰ Viz Dopis W. Sieverse A. Bohmersovi z 19. 11. 1943, Bundesarchiv Berlin, DS G 0113.
- ⁶¹ Viz Dopis A. Bohmerse W. Sieversovi z 18. 12. 1943, Bundesarchiv Berlin, DS G 0113.
- ⁶² Viz Protokol z 10. 9. 1946, Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie (Amsterdam), DOC I 149.
- ⁶³ Viz Dopis A. Bohmerse J. O. Plassmannovi z 27. 9. 1940, Bundesarchiv Berlin, DS G 0113.
- ⁶⁴ SCHWABEDISSEN, c. d., s. 15–45.
- ⁶⁵ Viz Dopis H. Schwabedissena A. Bohmersovi z 5. 11. 1944, Soukromý Bohmersův archiv (Amsterdam); Dopis H. Schwabedissena W. Sieversovi z 7. 12. 1943, Bundesarchiv Berlin, NS 21 60; Záznam rozhovoru mezi H. Schwabedissenem a W. Sieversem z 8. 5. 1944, Bundesarchiv Berlin, NS 21 312. Svazek I nebyl nikdy vydán, přestože obsah byl nachystán v roce 1944. Viz BOHMERS, A.: Die Erforschung des altsteinzeitlichen Lagerplatzes Unterwisnertnitz. Bericht über die Ausgrabungen der Jahre 1939 bis 1942, *Anthropos-Forschungen. Untersuchungen zur Geschichte des Menschen und seiner Kulturen*, Brno 1944, Bohmersův archiv, H. W. A. Bohmers.
- ⁶⁶ ZOTZ, L. F. – VON RICHTHOFEN, B.: Ist Böhmen-Mähren die Urheimat der Tschechen?, Leipzig 1940; ZOTZ, L. F.: Von den Mammutjägern zu den Wikingern. Ergebnisse und Aufgaben der Böhmischo-mährischen Vorgeschichtskunde, Leipzig 1944, s. 4. O Zotzových aktivitách v Čechách a na Moravě viz LEUBE, A.: Anmerkungen zur deutschen Prähistorie 1938–1945. Brandenburg und die Slowakei, *Slovenská archeológia*, roč. 49 (2002), č. 1–2, s. 1–18.
- ⁶⁷ ZOTZ, Von den Mammutjägern zu den Wikingern, c. d., s. 22.
- ⁶⁸ Viz Dopis A. Bohmerse W. Sieversovi z 23. 6. 1942, Bundesarchiv Berlin, DS G 0113.
- ⁶⁹ Viz Dopis W. Sieverse L. F. Zotzovi z 19. 8. 1942, Bundesarchiv Berlin, DS G 0113. V té době Bohmerse podporoval K. Willvonseder. Viz Poznámka K. Willvonsedera z 30. 9. 1942, Bundesarchiv Berlin, NS 21 315.
- ⁷⁰ FREUND, G.: *Pschedmost*, Prague 1944 (habilitační práce), s. 2; KATER, c. d., s. 270.
- ⁷¹ Viz Dopis W. Sieverse H. Schwabedissenovi z 3. 1. 1943, Bundesarchiv Berlin, DS G 0113.
- ⁷² „Ich kenne Dr. Bohmers lange genug, um zu wissen, das von ihm und auch von seinen gelegentlichen Redereien zu halten ist. Er ist ein überzeugter Friese und wie alle Friesen starrköpfig und zugleich voller Fantasie in Bezug auf ihre bezw. ihres Landes Bedeutung. Debai gehört Dr. Bohmers zu den harmlosen Naturen, die keineswegs politisch ernst zu nehmen sind“. Viz Dopis W. Sieverse C. Streitové z 28. 2. 1944, Bundesarchiv Berlin, DS G0139; Dopis C. Streitové W. Sieversovi z 12. 2. 1944, Bundesarchiv Berlin, DS G0139.
- ⁷³ Viz Dopis K. Willvonsedera W. Sieversovi z 4. 10. 1944, Bundesarchiv Berlin, DS G 0113. O K. Willvonsederovi viz URBAN, „...und der deutschnationale Antisemit Dr. Matthäus Much“ – der Nestor der Urgeschichte Österreichs?, c. d., s. 7–43; MOTYKOVÁ, c. d., s. 471–480.

- ⁷⁴ Viz Dopis K. Willvonsedera W. Sieversovi z 4. 3. 1943, Bundesarchiv Berlin, NS 21 313.
- ⁷⁵ Viz Zpráva A. Bohmerse o přemístění do Groningenu z 19. 5. 1941, Bundesarchiv Berlin, DS G 0113.
- ⁷⁶ Viz Zpráva K. Willvonsedera z 25. 3. 1939, Bundesarchiv Berlin, NS 19 641.
- ⁷⁷ Viz Dopis W. Sieverse A. Bohmersovi z 31. 10. 1944, Bundesarchiv Berlin, DS G 0113; Dopis W. Sieverse zpravidajské službě SD (Sicherheitsdienst) v Groningenu, Bundesarchiv Berlin, DS G 0113.
- ⁷⁸ Viz Vzkaz pro W. Sieverse z 5. 12. 1944, Bundesarchiv Berlin, NS 21 313.
- ⁷⁹ Viz Záznam výpovědi k případu č. 0643 z 12. 5. 1945, Bureau Nationale Veiligheid 1945–1946, Nationaal Archief Den Haag, 2459.
- ⁸⁰ O tomto pohledu viz Dr. Assien Bohmers uit Bedum, c. d.
- ⁸¹ Srov. např. odkazy na Bohmersovy vykopávky v chronologickém pořádku. Viz ŽEBERA, K.: Geologický a paleopedologický výzkum v Dolních Věstonicích, in: Dolní Věstonice. Výzkum tábořiště lovců mamutů v letech 1945–1947 (ed. A. Knor a kol.), Praha 1953, s. 8; KLÍMA, B.: Dolní Věstonice. Výzkum tábořiště lovců mamutů v letech 1947–1952, Praha 1963, s. 227 a 238–239; KLÍMA, B.: Dolní Věstonice. Tábořiště lovců mamutů, Praha 1983, s. 159 a 162; SVOBODA, J. – KLÍMA, B. – JAROŠOVÁ, L. – ŠKRDLA, P.: The Gravettian in Moravia. Climate, behaviour and technological complexity, in: Hunters of the Golden Age. The Mid Upper Palaeolithic of Eurasia 30.000–20.000 BP (ed. W. Roebroeks), Leiden 2000, s. 197–217; SVOBODA, J.: Dolní Věstonice – Pavlov. Historie a současnost archeologického fenoménu, Jižní Morava, roč. 36 (2000), s. 21–44.
- ⁸² ABSOLON, Die Erforschung der diluvialen Mammutjäger-Station von Unter-Wisternitz an den Pollauer Bergen in Mähren. Arbeitsbericht über das dritte Grabungsjahr 1926, c. d., s. 36.
- ⁸³ FORMAN, B. – FORMAN, W. – POULÍK, J.: Kunst der Vorzeit in der Tschechoslowakei, Praha 1956.
- ⁸⁴ BOHMERS, Das eiszeitliche Frauenköpfchen von Unter-Wisternitz, c. d., s. 27–31; FORMAN, B. – FORMAN, W. – POULÍK, J., c. d.
- ⁸⁵ LEDERER, H.: Vor- und Frühgeschichte von und um Nikolsburg, in: Heimatbuch Nikolsburg. Geschichte und Schicksal einer deutschen Stadt von den Anfängen bis zum Jahre 1946 (ed. R. Elsinger), Wien 1987, s. 197–227.
- ⁸⁶ Viz Zpráva z 28. 11. 1947, Nederlands Beheers Instituut, Beheersdossiers 1945–1967, Nationaal Archief Den Haag, 38933.
- ⁸⁷ Viz Předběžná zpráva týkající se výzkumů A. Bohmerse z 18. 3. 1946, Rijksarchief Groningen, Archief Curatoren der Rijksuniversiteit Groningen, složka Bohmers, 382; Druhá předběžná zpráva z 12. 4. 1946, Rijksarchief Groningen, Archief Curatoren der Rijksuniversiteit Groningen, složka Bohmers, 382; Protokol z 10. 9. 1946, Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie (Amsterdam), DOC I 149; Záznam výpovědi k případu č. 0643 z 12. 5. 1945, Bureau Nationale Veiligheid 1945–1946, Nationaal Archief Den Haag, 2459; Zpráva o výsledku z 28. 5. 1945, Bureau Nationale Veiligheid 1945–1946, Nationaal Archief Den Haag, 2459; Zpráva o výsledku z 28.–29. 6. 1945, Bureau Nationale Veiligheid 1945–1946, Nationaal Archief Den Haag, 2459.
- ⁸⁸ Shrnutí Bohmersových omluvných výroků viz IN 'T VELD, N.: Rapport over de politieke gedragingen tijdens de oorlog van Johan Christiaan Assien Bohmers, Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie (Amsterdam), DOC I 149, s. 26.
- ⁸⁹ Viz Zpráva o výsledku z 28. 5. 1945, Bureau Nationale Veiligheid 1945–1946, Nationaal Archief Den Haag, 2459.
- ⁹⁰ BAZELMANS, J. – KOLEN, J. – WATERBOLK, H. T.: On the natural history of the peasant landscape. An archaeological dialogue with Tjalling Waterbolck, Archaeological Dialogues, roč. 4 (1997), č. 1, s. 71–101. O Bohmersově výzkumu v Biologicko-archeologickém institutu univerzity v Groningenu viz WATERBOLK, H. T.: Scherpe stenen op mijn pad. Deining rond het onderzoek naar de steentijd van Nederland, Groningen 2003, s. 62–68.
- ⁹¹ O A. E. van Giffenovi a A. Bohmersovi viz WATERBOLK, c. d., s. 40–41.
- ⁹² Viz Dopis A. E. van Giffena K. Absolonovi z 18. 3. 1949, Archive Biologisch Archaeologisch Instituut, Groninger Instituut voor Archeologie Groningen.
- ⁹³ BOHMERS, Die Höhlen von Mauern, c. d., s. 3–107.
- ⁹⁴ Viz Dopis H. Halbertsmy Státnímu ústavu pro válečnou dokumentaci (Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie) z 7. 9. 1948, Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie (Amsterdam), DOC I 149; Dopis H. Halbertsmy De Jongovi z 14. 9. 1948, Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie (Amsterdam), DOC I 149.
- ⁹⁵ Záznam výpovědi k případu č. 0643 z 12. 5. 1945, Bureau Nationale Veiligheid 1945–1946, Nationaal Archief Den Haag, 2459; Zpráva o výsledku z 28. 5. 1945, Bureau Nationale Veiligheid 1945–1946, Nationaal Archief Den Haag, 2459; Zpráva o výsledku z 28.–29. 6. 1945, Bureau Nationale Veiligheid 1945–1946, Nationaal Archief Den Haag, 2459.

- ⁹⁶ VOJKFFY, c. d., s. 9–12. O negativním prohlášení A. Bohmerse o C. Vojkffym viz Dopis A. Bohmerse Ton-dockovi z 26. 2. 1938, Bundesarchiv Berlin, DS G 0113.
- ⁹⁷ Viz Předběžná zpráva týkající se výzkumů A. Bohmerse z 18. 3. 1946, Rijksarchief Groningen, Archief Cura-toren der Rijksuniversiteit Groningen, složka Bohmers, 382; Druhá předběžná zpráva z 12. 4. 1946, Rijksar-chief Groningen, Archief Curatoren der Rijksuniversiteit Groningen, složka Bohmers, 382.
- ⁹⁸ Viz Prohlášení A. Bohmerse z 24. 2. 1946, Archive Biologisch Archaeologisch Instituut, 1947 Bo-Bz.
- ⁹⁹ Korespondence A. E. van Giffena a K. Absolona z let 1949–1950, Archive Biologisch Archaeologisch Insti-tuut, Groninger Instituut voor Archeologie Groningen.
- ¹⁰⁰ V roce 1991 H. T. Waterbolk vrátil některé originály kreseb, které „objevil“ ve sbírce M. Oosterhouta. Viz WATERBOLK, c. d., s. 40, 65 a 70; CARMIGGELT, A. – STAPERT, D.: De „biografie“ van vondsten en documenta-tie van de opgraving in de Weinberghöhlen bij Mauern (1937–1939), Paleo-Aktueel, roč. 20 (2009), s. 9–16.
- ¹⁰¹ Osobní sdělení H. T. Waterbolka z 25. 11. 2005. Viz Zpráva Československého vyslanectví Biologicko-arche-ologickému institutu univerzity v Groningenu z 4. 7. 1956, Archive Biologisch Archaeologisch Instituut, Gron-inger Instituut voor Archeologie Groningen, 1956; Dopis H. T. Waterbolka Československému vyslanectví z 12. 7. 1956, Archive Biologisch Archaeologisch Instituut, Groninger Instituut voor Archeologie Groningen, 1956; Dopis J. Jelínka Biologicko-archeologickému institutu univerzity v Groningenu z 9. 8. 1956, Archive Biologisch Archaeologisch Instituut, Groninger Instituut voor Archeologie Groningen, 1956; Dopis Česko-slovenského vyslanectví H. T. Waterbolkovi z 30. 8. 1956, Archive Biologisch Archaeologisch Instituut, Gron-inger Instituut voor Archeologie Groningen, 1956.
- ¹⁰² Korespondence A. Bohmerse, K. Valocha a J. Jelínka, Soukromý archiv A. Carmiggelta.
- ¹⁰³ WATERBOLK, c. d., s. 72–73.
- ¹⁰⁴ O Waterbolkově pohledu na tuto záležitost a jeho teorii viz WATERBOLK, c. d., s. 79–96, 107–150 a 181–207; PRINGLE, H.: The Masterplan. Himmler's scholars and the Holocaust, London 2006, s. 306–307.
- ¹⁰⁵ RICHTER, J.: Ještě jednou o požáru mikulovského zámku v dubnu 1945, RegioM. Sborník Regionálního muzea v Mikulově, roč. 2002–2003, s. 61–67; BÖHM, J.: Předmluva, in: Dolní Věstonice. Výzkum tábo-řiště lovců mamutů v letech 1945–1947, c. d., s. 5–6; BRODESSER – BŘEČKA – MIKULKA, c. d., s. 43–44; FORMAN, B. – FORMAN, W. – POULÍK, c. d., s. 10–11; KLÍMA, Dolní Věstonice. Tábořiště lovců mamutů, c. d., s. 162; KLÍMA, Dolní Věstonice. Výzkum tábořiště lovců mamutů v letech 1947–1952, c. d., s. 227–239; SKLENÁŘ, c. d., s. 163.
- ¹⁰⁶ O pojmu „Entgrenzte Wissenschaft“ nebo-li „vědě bez morálních bariér“ viz SACHSE, C. – WALKER, M.: Int-roduction. A Comparative Perspectie, in: Politics and Science in Wartime. Comparative International Per-spectives on the Kaiser Wilhelm Institute (ed. C. Sachse – M. Walker), Chicago 2005, s. 1–20.
- ¹⁰⁷ SCHWABEDISSEN, c. d., s. 15–45. H. Schwabedissen od června 1943 sídlil v Oberbayern. Viz Osobní sdělení M. Schäfera z 19. 3. 2003.
- ¹⁰⁸ O tomto pohledu viz Dr. Assien Bohmers uit Bedum, c. d.

Prameny

Biologisch Archaeologisch Instituut (BAI), GIA Groningen.
 Bohmersovy spisy (soukromá sbírka), Amsterdam.
 Bohmersovy spisy (soukromá sbírka), Zuidhorn.
 Bundesarchiv, Berlin.
 Nationaal Archief, Den Haag.
 Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie (NIOD), Amsterdam.
 Regionaal Historisch Centrum, Groningen Archieven (formerly known as Rijksarchief Groningen).
 Rijksmuseum van Oudheden (RMO), Leiden.

Martijn Eickhoff

The history of a "stolen" site Assien Bohmers and the SS-Ahnenerbe excavations in Unter Wisternitz / Dolní Věstonice

This article addresses the excavations, done in the proximity of the village Dolní Věstonice (then called Unterwisternitz) by the research department of the SS, the so-called Ahnenerbe. In total there were three campaigns (1939, 1940 and 1942; in 1943 some additional soil drilling was undertaken). The project was headed by the Dutch geologist and archaeologist Assien Bohmers (1912–1988), who in 1937 at the age of twenty-five joined the Ahnenerbe as a member of the excavation department. During the campaign, Bohmers lived intermittently – in 1943 for the last time – in a guestroom of the Nikolsburg-castle. This article gives a micro-history of this Palaeolithic SS-Ahnenerbe-excavations. Furthermore it analyses not only Bohmers' biography, but also the dissemination of the finds and documentation, and the content of the related publications. On top of that it relates the excavation to the recent discussions on the nature of Nazi-archaeology. It is argued that the mere use of scientific procedures by the Ahnenerbe cannot be the central criterion when analysing its archaeological projects. It is demonstrated that the Ahnenerbe was able to offer archaeologist, like Bohmers, an attractive position. This included research on sites beyond the traditional national contexts; as such, Ahnenerbe-archaeology literary went beyond the traditional borders. It is concluded that Bohmers was a prehistorian who during the Third Reich tried to develop, with complete dedication to traditional academic standards and with the help of the SS-Ahnenerbe, a Palaeolithic archaeology that functioned within the new national socialistic European order. Thus he was responsible for the implementation of an archaeological program of the SS-Ahnenerbe, including its imperialistic and genocidal aims. Seen from a Dutch perspective, this involvement turned him into an archaeological collaborator. This would have been only slightly different if during the war he had not taken the material from Dolní Věstonice to the Netherlands and if he, after 1945, had returned it unconditionally, which he did not, thus claiming a right to publish a "stolen" site and erasing a Palaeolithic past that had become part of the modern identity of the Czechoslovak Republic.